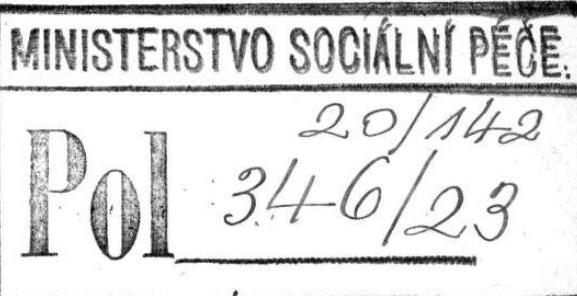

NAUKA

O MEZDNÍM FONDU.

Dr. CYRILL HORÁČEK.

V P R A Z E.

Nákladem vlastním. — V komisi knihkupectví Bursík & Kohout.

1897.

OBSAH.

	Str.
Úvod	1
Část literárně historická:	
A) Stoupenci nauky o mezdním fondu	5
B) Odpůrči nauky o mezdním fondu	39
Část dogmatická	70

Ú V O D.

„Habent sua fata theoriae“ — i systémy a theorie vědecké mají své osudy: svůj neuvědomělý často vznik, slibný rozvoj a vítězné ovládnutí — leč v zápětí sleduje již kritická skepse, přežilosť a opuštění. Také věda národochospodářská zná některé these, hlásané kdys předními badateli jako neomylné, exaktní zákony vědecké, pomocí dedukční methody přesně konstruované a absolutně platné, jež na konec však selhaly pod železnými důsledky nepoddajné skutečnosti životní a s povzdechem odloženy v dogmaticko-historické haraburdí.

Mezi tyto, dnešní theorií nadobro již odbyté zákony národochospodářské náleží i nauka o tak zvaném mezdním fondu (wages fund theory). Přes to nebude snad úkolem zbytečným touto, kdysi tak pyšnou, dnes již padlou naukou podrobněji se zabývati. Není to pouhá vědecká sentimentálnost a literární pieta, nýbrž zájem dogmaticko-historický a čistě theoretický i dnes ještě vybízí k tomu, věnovati pozornost nauce, které dlouhou dobu v theorii národochospodářské vyhrazeno bylo místo vynikající a která celými generacemi šmahem a nekriticky přejímána byla jako axioma nepochybné platnosti.

Avšak vedle zájmu theoretického jest to i praktických důsledků nepostrádající zájem sociálně politický, jenž přímo vybízí podrobiti nauku tuto revisi se stanoviska dogmaticko-historického a theoretického. Sociálně politický význam nauky o mezdním fondu vynikne ihned, jakmile vymezí se její pojem.

Nauka o mezdním fondu ve své nejbřitčí a důsledné formulaci jest nauka hlásající, že v každé zemi (národochospodářském celku) v daném okamžiku jistá pevně stanovená část oběžného kapitálu určena jest pro mzdy dělnické, takže úhrn celé mzdy rovná se určité pevné veličině, tak zvanému fondu mezdnímu. Následkem toho, je-li fond mezdní v jistém okamžiku daná veličina, je-li dále i počet dělnictva pevně stanoven, jest tím samým dána i výše mzdy dělníka jednotlivého, jakožto výsledek jedno-

duchého pochodu početního. Poněvadž ale takto výše mzdy jest číslice algebraicky pevně určená, jest každý umělý pokus o zvýšení neb snížení mzdy potud marný a bezúčelný, pokud obě dané veličiny, totiž výše mezdního fondu aneb počet dělnictva, samy se nezmění. Ani svépomocí, ani již individuální či kollektivní, ani zásahem zevní autority nelze docílit trvalého zvýšení mzdy, pokud současně nepodaří se změnit činitely od nichž ona jest závislou: tedy buď rozmnožit část kapitálu pro mzdy určenou aneb snížit počet dělnictva.

Jest na bíledni, jak mocnou oporu poskytovala ovládající nauka tato boji proti všem snahám usilujícím zvýšením mzdy o zlepšení stavu dělnického.¹⁾ Ona tiskla vítanou zbraň do ruky egoistním zájmům určité třídy společenské a tak omyl vědecký mimoděk a zajisté proti šlechetným intencím svých hlasatelů stal se neblahou závorou pokroku sociálního.²⁾

Než přes to, že látka sama k sociálně politickým úvahám přímo vybízí a vděčné v tom směru chová momenty, nechceme k nim zde úmyslně přihlížeti. Vymezený úkol svůj vidíme jednak v přehledu literárně historickém, jednak na poli theoretickém, tedy v pozorování typických tvarů ekonomických a jich vzájemných vztahů současných i následných, pokud týkají se našeho předmětu.³⁾ Tím samým bežeme za svou i methodu deduktivní,

¹⁾ Sem spadá celá literatura protitradesunionistická. Tak na příklad sr. Stirling: „L'unionisme des ouvriers en Angleterre“ (přel. Bonard v „Journal des Économistes“ XVII. r. 1870, 177 násl.), jenž odvolává se na vědu, která dokazuje prý, že odborné spolky stav dělnictva zlepšiti nemohou, poněvadž dvě odporujičí si síly drží rovnováhu, princip pôpulace a princip vzrûstu kapitálu a žádná moc lidská nemůže mzdu zvýšiti nad úroveň zákony přirozenými stanovenou. Umělým zvýšením mzdy přibude dělnictva a ubude kapitálu, čímž nastane dřívější rovnováha, ba konec bude horší počátku, ježto zvýšením mzdy vzrûst kapitálu a tedy fond mezdní uměle se zdržuje. Unionism jest tedy sebevražda. Podobným duchem nesena jest i novější, leč na zcela zastaralém theoretickém stanovisku založená freetraderská brožura Creeova, třeba Cree formálně aspoň nauky o mezdním fondu více neuznával (Cree: „Eine Kritik der Theorie der Gewerkvereine“, Berlin 1897.)

²⁾ Jest zajímavé, že nauky o mezdním fondu bylo používáno k theoretickému vyvracení i jiných patrně nepříznivých důsledků hospodářského individualismu. Tak když nucena byla doktrina přiznat, že výrobou strojovou klesá poptávka po práci a stlačují se mzdy, vzata na pomoc nauka o mezdním fondu a hlásáno, že tím uvolňuje se více kapitálu pro mzdy určeného, čímž dociluje se opět harmonická rovnováha. To jest t. zv. kompenzační theorie Seniorova. (Sr. téhož „Outline of political economy“ str. 197, 198., Marx: „Das Kapital“ I. str. 403.)

³⁾ Sr. Menger „Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften“.

vycházející ze základního stanoviska soukromé zištnosti, jakožto vlastního a ryzího pudu ekonomického, na němž celá velkolepá theorie klasické politické ekonomie jest zbudována. Ovšem má abstraktní stanovisko toto platnosť jen hypothetickou a poznatky vědecké na jeho základě dobyté se skutečností nikterak úplně se nekryjí, ba bezprostřední vyvozování z nich důsledků sociálně politických bývá druhdy i nebezpečno. Nicméně ve vědách theoretických jedině bádání na půdě abstrakce vésti může k přesným třeba i hypothetickým výsledkům. Stačí jen, aby této hypothetické platnosti poznaných pravd theorie plně si byla vědoma a aby sociálně politická prakse s nimi jako s takovými počítala. Neboť přes všechny skvělé vymoženosti historické školy pro praktický obor sociálně politický, nelze přece neuznati, že bádání theoretickému jen tam dařiti se může, kde lze se mu opírat o pevné body, třeba hypothetické a abstraktně konstruované. Bude pak ovšem důležitým úkolem empirie, aby tam, kde abstraktní pozorování tvarů typických k vysvětlení konkretných jevů nevystačuje, cestou induktivní, pomocí historie, statistiky a činnosti deskriptivní, docíleno bylo pokud možného přiblížení ke skutečnosti.

A tak podaří se snad v této podstatou svou převážně dogmaticko-historické látce zachytiti některé momenty i pro dnešní theoretické poznání nikoliv bezvýznamné, aneb aspoň povzbuditi k nábadné kritice o některých po našem soudu nezcela ještě osvětlených a theoreticky podepřených záhadách otázky mezdní.

ČÁST LITERÁRNĚ HISTORICKÁ.

Literární historik určité these vědecké postupovati může dvojím směrem: buď čistě chronologicky, stopuje nauku tuto se stanoviska vývoje celé ostatní vědecké literatury aneb systematicky, sleduje vznik, vývoj a kritiku této zvláštní nauky bez zretele k dějinnému vývoji literatury ostatní. Při nauce o mezdním fondu, v podstatě své i důsledcích svých sice důležité, avšak systematického zpracování naprosto postrádající, zdá se nám nevhodnější cesta kompromissní, přidržující se sice postupu chronologického, avšak roztríďující nicméně celou literaturu ve dva více méně se rozlišující tábory: stoupence nauky této a její odpůrce. Při tom ovšem nelze zcela uvarovati se nesnází, že někteří autoři stojí ať již věcně či časově v táborech obou buď tím, že sami stanovisko důsledně nezaujali a různé, někdy i protichůdné názory ve směru tom projevují, buď že prodlením doby a rozšířením obzoru svého poznání vědecké přesvědčení své v otázce této byli změnili.

A) Stoupenci nauky o mezdním fondu.

Nauka o mezdním fondu zdá se býti tak stará, jako věda národohospodářská sama. První vážný pokus o theoreticky zdůvodněnou soustavu národního hospodářství učinili zajisté fysiokraté, čili jak se zálibou se zvali „ekonomisté“. Ovšem základ jich systému, onen „produit net“, jejž uznávali za jediný pramen důchodů, nedovoloval jim ještě nezkalený rozhled po různých záhadách ekonomických. Tak také nauka o mezdním fondu, při níž zejména kapitálu tak významná přidělena jest úloha, nemohla ještě k přesnému formulování dospěti u školy, jíž samotný pojem kapitálu (u fysiokratů namnoze s pojmem „advances“ se kryjící) byl ještě mlhavý. Nicméně temné předzvěsti nauky o mezdním fondu již i u fysiokratů jsou patrný a nemineme se asi pravdou, soudíme-li, že již oni položili theoretický podklad

k oněm názorům, pomocí jichž pak nauka o mezdním fondu sama sebou vzrostla v pevnou theoretickou konstrukci.

Tak již vůdce fysiokratů, Quesnay, učil, že zemědělci a třídy zámožné původně uhražují všechny náklady výrobní a mzdy, takže v poměru příbytku jich jmění, jehož užívají k nákladům výrobním, rostou i mzdy.¹⁾ Tedy zde již obsaženy, třeba nedosti přesně ještě vymezeny, podstatné prvky nauky o mezdním fondu: závislost mzdy na kapitálu, určeného k jejímu placení a důsledek toho, stoupání mzdy v přímém poměru s jeho vzrůstem. Jinde mluví Quesnay o obmezenosti mezdního fondu.²⁾ Také tam, kde dokazuje, že výroba průmyslná neposkytuje žádného důchodu, zdá se, že má na mysli jakýsi subsistenční fond pro dělnictvo. Učí aspoň, že důchod dělníků průmyslných obmezuje se pouze na to, čeho potřebují k vlastní výživě a že hodnota statků, v průmyslu vyrobených, nepřevyšuje nikdy hodnotu subsistenčních prostředků od dělníků a obchodníků spotřebovaných.³⁾

Jiný fysiokrat Dupont des Nemours klade důraz na nutnosť kapitálu k výrobě. „Žádná práce nemůže být vykonána bez předchozích záloh... Rozmnožení kapitálu jest hlavním prostředkem k zvýšení výroby a jest proto v zájmu celé společnosti...“⁴⁾ V nauce o potřebě kapitálu k výrobě není ovšem ještě nutně zahrnuta teorie o mezdním fondu, neboť v široký pojem kapitálu spadá i kapitál stálý, tedy budovy, stroje i suroviny, leč přece přiznati třeba, že právě v onom učení vzala teorie ta své východisko a v něm měla nejmocnější svou oporu. Záleží jenom na tom, jak dalece pojem kapitálu se rozšiřuje, zdali zejména i mzda považována jest za část kapitálu. A tu právem z celého ducha fysiokratismu lze souditi, že i fysiokraté již prostředky k výživě dělnictva, tudiž i mzdu pokládali za část kapitálu k výrobě potřebného. Tak abbé Baudela praví, že zemědělci, podnikatelé a ředitelé průmyslných závodů potřebují

¹⁾ Quesnay: „Dialogue sur les travaux des artisans“. (Daire: „Physiocrates“, Paříž 1846, I. 204.)

²⁾ Daire: I. c. I. 211.

³⁾ Quesnay: „Maximes du gouvernement économique“. (Daire: I. c. I. 288.)

⁴⁾ Dupont des Nemours: „Maximes du docteur Quesnay“ (Daire I. c. I. 391.)

podřízených dělníků, jež nuceni jsou opatřovati nutnými nástroji, živiti a platiti.¹⁾

Dále ještě pokročil Turgot, jenž klade velikou váhu na hlavní podklad nauky v mezdním fondu, na zálohu poskytovanou dělníkům od podnikatele: „Všechny druhy prací zemědělských, průmyslných, tržebných, vyžadují záloh... V každém řemesle třeba jest zálohy, aby dělník po ruce měl nástroje, aby měl dostatečné množství surovin, jež jsou předmětem jeho výroby, aby měl výživu, čekaje na prodej svých výrobků“²⁾... „Kdyby většina lidí k uhájení živobytí neměla leč holých rukou, musili by přece všichni, kdo z pouhé mzdy žijí, začít s jakousi zálohou, buď aby opatřili si suroviny, potřebné k zpracování, buď aby měli výživu, čekající na zaplacení své mzdy“³⁾... „Zálohy na mzdy denní nemohou stačiti leč pro práce hrubší povahy. Výroba jemnějších předmětů vyžaduje však, aby surovina zpracována byla velikým množstvím různých rukou a aby podrobována byla dlouho přípravám nejrůznějším. Kdo postará se o náklad výchovy žáků a učedníků, kdo bude pečovati o jich výživu, pokud nevyučí se, prošedše vsemi stupni od práce lehké a jich stáří přiměřené až k pracím vyžadujícím značné síly a obratnosti? Budou to vlastníci kapitálů neb nahromaděných movitých hodnot, kterých použijí částečně k zálohám na opatření a koupi surovin, částečně k mzdám dělníků, suroviny ty zpracujících“⁴⁾... „Všichni výrobci rozděleni jsou takořka ve dvě třídy, první sestávající z podnikatelů, továrníků, majitelů velikých kapitálů, již vydělávají, dávajíce pracovati pomocí záloh ze svého jmění a druhá třída, sestávající z pouhých řemeslníků, již nemají jiného jmění, leč svých rukou, již nedávají zálohou leč svou denní práci a nevydělávají leč svou mzdu.“⁵⁾

Také fysiokrat Le Trosne výslovňě praví, že „od celkové výroby zemědělské závisí ona suma, kterou národ vynaložiti může na mzdu a odměnu práce.“⁶⁾ Tím blíží se již značně k nauce o mezdním fondu, jak později byla sestrojena.

¹⁾ Baudreau: „Introduction à la philosophie économique“. (Daire: I. c. I. 701.)

²⁾ Turgot: „Sur la formation et la distribution des richesses“. (Daire: „Oevres de Turgot“, Paříž 1844. I. 34.)

³⁾ Daire: I. c. I. 37.

⁴⁾ Daire: I. c. I. 38.

⁵⁾ Daire: I. c. I. 39.

⁶⁾ Le Trosne: „Lehrbegriff der Staatsordnung“ přel. Wichmann. Lipsko 1780, 598.

Rovněž u bezprostředního předchůdce Smithova Steuart a mnohé upomíná na základy nauky o mezdním fondu. Tak klade Steuart důraz na to, že hlavním úkolem státního hospodářství jest zabezpečiti všemu obyvatelstvu určitý fond výživy¹⁾, že k vydržování řemeslníků nutnými jsou přebytky zásob zemědělských,²⁾ že přebytků těch nutno upotřebiti k výživě a spotřebě t. zv. „svobodných dělníků“, jež zaměstnávají řemeslníci, manufakturisté a jiní podnikatelé ve státě.³⁾ Stoupá-li důchod v zemědělství, povznese se i průmysl, poněvadž tím „fond výživy pro pilné ‚svobodné‘ dělníky, kteří jej kupují (sic), se rozmnožil“.⁴⁾ „V poměru přebytků prostředků výživy, zbylých po uhrazení potřeb zemědělců, určuje se počet ‚svobodného‘ dělnictva.“⁵⁾ Všechny živly budoucí nauky o mezdním fondu jsou tedy u Steuarta již obsaženy.

Přechod od fysiokratů k Smithovi jest s literárně historického hlediska dosti nenáhlý a přirozený. Smith učení fysiokratů dobře znal, za svého pobytu v Paříži osobně s nimi se stýkal, do jisté míry sám z fysiokratismu vyšel a na jeho základech budoval dále. Ovšem hlavní zásada jeho theorie, že především práce jest pramenem hodnoty, prohlubuje mezi oběma školami nepřeklenutelnou propast. Smithovo epochální dílo o blahobytu národů netvoří ucelený systém, dle něhož by se celá národnohospodářská theorie ve své vnitřní souvislosti a příčnosti vyvýjela. Nutno proto i jednotlivé zákony ekonomické v díle jeho po různu stovat a z roztroušených míst v celek konstruovati. A tu zdá se právě, že Smith jako mnohé jiné, i ony základní these, jež pro nauku o mezdním fondu jsou důležitými, převzal od fysiokratů. Uvádí je aspoň po většině jako všeobecně uznané pravdy, jichž platnosť netřeba teprve vyšetřovati a zdůvodňovati.

Tak již v úvodě svého díla rozvinuje Smith podstatu nauky o mezdním fondu pravě: „Nechť národ nějaký vyniká při práci sebe větší obratností, hbitostí a důvtipem, závisí přece roční příbytek neb schodek k zásobám jeho statků vždy od poměru počtu těch, kdo zaměstnaní jsou prací užitečnou od počtu těch, kdo zaměstnaní jí nejsou. Počet užitečných a produktivních dělníků jest

¹⁾ Steuart: „Untersuchungen der Grundsätze der Staatswirtschaft“ vyd. Pauli, Hamburk 1769 I. 19.

²⁾ Steuart: I. c. I. 41.

³⁾ Steuart: I. c. I. 49.

⁴⁾ Steuart: I. c. I. 50.

⁵⁾ Steuart: I. c. I. 94.

však, jak se později ukáže, vždy závislým od zásoby kapitálu k jich zaměstnání určené a od způsobu, jakým ho bývá používáno.“¹⁾

Tento hotový svůj názor buduje Smith patrně na úkolu, jež přiděluje ve výrobě kapitálu. Tam, kde mluví o vzniku renty pozemkové a důchodu z kapitálu, Smith píše: „Zřídka má ten, kdo půdu vzdělává, též prostředky k výživě až do doby žní. Výživou zakládá jej obyčejně ze svého kapitálu pán, totiž pachtýř jej zaměstnávající, jenž by na jeho zaměstnání neměl žádného zájmu, kdyby z výrobku práce jeho nedostal podílu aneb kdyby kapitál jeho i s příslušným ziskem nebyl mu navrácen.“²⁾ Tak tomu jest i ve výrobě průmyslné. „Ve všech řemeslech a továrnách potřebuje větší část dělnictva někoho, jenž je surovinou, mzdou a výživou až k ukončení práce zakládá.“³⁾ Smith pojednává dále o výši mzdy, jež se určuje svobodnou smlouvou mezi zaměstnately a dělníky, jichž zájmy však nejsou totožnými⁴⁾, o koalicích, kde zaměstnavatelé jsou stále v jistém mlčky docíleném srozumění a dělníci vždy v nevýhodě. Dále hovoří Smith o nejnižší míře mzdy, jíž třeba k výživě dělníka a jeho rodiny a nad kterou se vyšinuje jen zřídka při větší poptávce po dělnících.⁵⁾ A zde Smith dále navazuje: „Poptávka po dělnících může ale růsti patrně jen v poměru přibývání fondů k placení mzdy určených.“⁶⁾ Zde tedy Smith poprvé zcela zřetelně mluví o zvláštním fondu mezdním. A odtud již tento pojem mezdního fondu nepřestává se vinouti celými dalšími výklady Smithovými. Jako pán při stoupajících důchodech rozmnožuje své služebnictvo, tak i mistr tovaryše. „Poptávka po dělnících vzrůstá tedy nutně s přibývajícími důchody a kapitály určité země a jinak stoupati nemůže. Vzrůst důchodu a kapitálu jest vzrůst národního blaho- bytu. Proto stoupá poptávka po dělnictvu s národním blahobytom a bez něho stoupati nemůže. Nikoliv tedy daný stupeň národního blahobytu, nýbrž jeho nepřetržitý vzrůst způsobuje stoupání mzdy.“ A proto není mzda nejvyšší v zemích nejbohatších, nýbrž v zemích nejrychleji zkvétajících (Anglie, Amerika).

¹⁾ Smith: „Untersuchung über das Wesen und die Ursachen des Volkswohlstandes“ přel. Stöpel, Berlin 1878 I. 3.

²⁾ Smith: I. c. I. 91.

³⁾ Smith: I. c. I. 91.

⁴⁾ Smith: I. c. I. 92.

⁵⁾ Smith: I. c. I. 95.

⁶⁾ Smith: I. c. I. 95.